

Dokumenttyp	Identitet	Status	Version	Versionsdatum
Rapport	Dnr: 34-760-2009			2010-02-04

Avslutsrapport för förstudie av förutsättningar för förenkling av Svenska ämnesord

Projektbeställare	Projektledare (författare)	Fastställt, datum
Anders Cato	Marie Bellander	

Projektbeställare/
Uppdragsgivare:

Ort och datum

Underskrift

Projektledare/
Uppdragstagare:

Ort och datum

Underskrift

Bilagor

Nr	Titel	Identitet	Version	Datum
1.	Reducerad lista			
2.	Kriterier för urval till reducerad lista			

Lagringsplats

\\srvvm008\Users\andcat\Mina dokument\Svenska ämnesord\Svenska ämnesord. Förstudie 2010\Avslutsrapport+projekt.Version+2.doc

1. Svenska ämnesord

Svenska ämnesord är ett ämnesordssystem där de kontrollerade termerna inordnas i en förutbestämd syntax till strängar. Till ett ämnesord kan man foga olika bestämmingar eller begränsningar som snävar in ämnet. Dessa kan uttrycka allmän ämnesaspekt, plats, tid eller form.

Exempel: Bönder – historia – Sverige – 1800-talet – konferenser

Dessa ord som ger en aspekt på och begränsar ett ämne kallas underindelningar. Denna förstudie riktar framför allt in sig på de underindelningar som uttrycker en allmän ämnesaspekt, en så kallad allmän underindelning. Idag finns det omkring 1000 sådana underindelningar. Dessa underindelningar kan inte kombineras hur som helst med ett huvudord. Det finns ett regelverk med riktlinjer som styr vilka underindelningar som får användas under vilka huvudord.

Traditionellt sett finns det två typer av ämnesordssystem. Dels ett som Svenska ämnesord där ordens syntax är bestämd och kombineras på förhand och dels ett där orden inte kombineras förrän i sökögondet.

Svenska ämnesords webbplats:

<http://www.kb.se/katalogisering/Svenska-amnesord/>

2. Uppdrag

Förstudiens uppdrag är att komma med en rekommendation som föreslår förenklingar i Svenska ämnesord. Till rekommendationen ska en konsekvensanalys bifogas som särskilt uppmärksammar möjliga konsekvenser för slutanvändaren och för internationellt och nationellt samarbete på det bibliografiska området samt möjliga rationaliseringsvinster.

Projektet har haft att ta ställning till om det är möjligt att helt ta bort de cirka 1000 underindelningar som uttrycker en ämnesaspekt eller alternativt föreslå en betydligt reducerad lista med dessa underindelningar som kan användas under alla typer av ämnesord.

I projektet har även ingått att undersöka möjligheten att förenkla syntaxen ytterligare.

3. Tillvägagångssätt

För att undersöka möjligheten att helt ta bort de omkring 1000 underindelningarna måste alla underindelningarna undersökas en efter en. Här måste man se om det som i nuvarande ämnesordssystem uttrycks med huvudämnesord och underindelning/ämnesaspekt i stället kan uttryckas med hjälp av flera huvudämnesord.

Rävar – ekologi

eller

Rävar

Ekologi

För varje underindelning undersökte vi om:

1. Underindelningen motsvaras av ett identiskt eller annat ämnesord med samma innebörd som redan finns i ämnesordssystemet.

2. Underindelningen går att göra om till nytt huvudämnesord
3. Det blir problem om underindelningen tas bort.

Istället för att beta av underindelningarna i alfabetisk ordning valde vi att utgå från de 14 särskilda listor över olika områden som finns. Anledningen till detta var att vi ville få överblick över de särskilda områdena och kunna ringa in eventuella konsekvenser för enskilda områden.

Efter att de särskilda listorna var undersökta bockade vi av dessa från den alfabetiska listan med allmänna underindelningar. Därefter gick vi igenom de resterande orden på den alfabetiska listan.

När alla underindelningar var genomgångna hade vi ett visst antal kvar på vår lista. Vid en närmare undersökning av de resterande underindelningarna kunde vi ringa in vilka kriterier som väglett oss i urvalet till denna lista.

4. Rekommendationer

Rekommendation 1

Vi föreslår en reducerad lista av underindelningar. Dessa underindelningar kan kombineras fritt och får användas under alla typer av ämnesord. Se bilaga 1 för den reducerade listan. Se bilaga 2 för kriterierna för urval till denna lista.

Rekommendation 2

Vi föreslår även att syntaxen för hur ämnesorden ska skrivas förenklas.

I nuvarande ämnesordssystem struktureras ämnesorden i en förutbestämd syntax till ämnesordssträngar. Om flera ämnesord behövs för att beskriva ett verk, måste även de underindelningar som utgör plats-, tids- eller formaspekt upprepas för varje sträng. Samma information upprepas alltså på flera ställen.

Samer – sexualvanor – historia – Sverige – Norrbotten – 1800-talet – konferenser

Samer – alkoholvanor – historia – Sverige – Norrbotten – 1800-talet – konferenser

Enligt vårt förslag ska samma information bara upprepas vid ett tillfälle och en förutbestämd syntax bara vara tillåten mellan huvudord och någon av underindelningarna från den reducerade listan.

Det finns två möjligheter att strukturera ämnesorden i marc-fälten. Dels är det fullt möjligt att fortsätta använda de fält och delfält som används idag:

650 a Samer x historia z Sverige z Norrbotten y 1800-talet v konferenser

650 Sexualvanor x historia

650 Alkoholvanor x historia

dels är det möjligt att lägga ämnesorden och de olika underindelningarna i specifika fält:

648a 1800-talet

650a Samer x historia

650a Sexualvanor x historia

650a Alkoholvanor x historia

651 a Sverige

651a Norrbotten

655a Konferenser

Förstudien tar inte ställning till hur ämnesorden kommer att struktureras i marc-fälten.

Förslag till rekommendationerna

Att testa de föreslagna rekommendationerna i en "lightversion" av ett förenklat Svenska ämnesord som under en testperiod skulle kunna finnas vid sidan om nuvarande Svenska ämnesord. Underindelningarna på den reducerade listan och den förenklade syntaxen skulle här alltså kunna testas i praktiken och vid behov skulle eventuella korrigeringar kunna göras.

Undersökning som inte resulterat i någon rekommendation

Projektet har också undersökt möjligheten att förenkla strukturen för hur geografiska ämnesord och geografiska underindelningar uttrycks. Här rör det sig om hur geografiska nivåer ska uttryckas, om till exempel landsnamn alltid måste skrivas eller om det räcker att skriva landskap/region. För att detta ska vara möjligt måste den övergripande geografiska nivån innefattas i den underliggande. Den hierarkiska relationen mellan över- och underliggande geografiska områden måste i så fall in i själva ämnesordssystemet. Vi anser inte att det är rimligt att föra in hierarkiska relationer – till exempel mellan länder och deras olika regioner – in i ämnesordssystemet. Det skulle innebära ett gigantiskt arbete och dessutom förutsätta en ständig bevakning på alla världens geografiska områden.

5. Konsekvensanalys

Möjliga konsekvenser för slutanvändaren

Vid en övergång från en typ av ämnesordssystem till ett annat – i detta fall från ett mer komplext till ett förenklat – förändras givetvis ramarna för systemet och själva användningen av det. Detta kan påverka användarna. Vad som kan gå förlorat är funktionalitet som finns i det ena systemet men inte i det andra. Idag finns emellertid många tekniska lösningar som kan överbrygga skillnader mellan systemen och som kan hjälpa och guida användarna att söka och navigera sig fram i biblioteksdata-baser.

Det som allmänt framstår som positivt med ett förenklat ämnesordssystem är att det är lättare att lära och använda och att det till sin karaktär är mer intuitivt än ett komplext ämnesordssystem.

Ett förenklat ämnesordssystem, där ämnesorden inte kopplas samman förrän vid sökögönblicket, är också bättre anpassat för elektronisk sökning. Det är flexiblere och har större interoperabilitet, det vill säga det kan utan svårigheter fungera ihop med andra system. En viktig aspekt då allt fler databaser kopplas ihop – över domängränser – med samsökningsfunktioner.

Det som anses vara till förfång för ett förenklat system är att det har lägre specificitet. Det har med andra ord sämre precision. Ett resultat av detta är fler träffar vid sökning, vilket ger mycket brus och användaren måste investera tid och resurser för att gå igenom en stor mängd information. Här finns det dock möjligheter att presentera sökresultaten i hierarkiska nivåer i stället för i en lång lista.

Om vi som exempel tar en användare som söker på ämnesordet Kyrkor. Träffarna för alla poster som har ämnesordet Kyrkor torde vara många. Låt för enkelheten säga att det är 1238 träffar.

Sökresultatet skulle exempelvis kunna presenteras på följande vis:

Kyrkor (1238)

- Allmänna verk (309)
(Posten har enbart Kyrkor som ämnesord)
- I relation till personer eller institutioner (287)
(Posten har Kyrkor som ämnesord och/eller ämnesord för person och institution)

Lagringsplats

\\srvvm008\Users\andcat\Mina dokument\Svenska ämnesord\Svenska ämnesord. Förstudie 2010\Avslutsrapport+projekt.Version+2.doc

- Ämnesaspekt från den reducerade listan (456)
(Posten har Kyrkor som ämnesord och en underindelning från den reducerade listan)
- Geografisk plats (539)
(Posten har Kyrkor som ämnesord och ämnesord för geografisk plats)
- Tidsperiod (473)
(Posten har Kyrkor som ämnesord och ämnesord för tidsperiod)
- Form / Genre (378)
(Posten har Kyrkor som ämnesord och formämnesord)

Användaren kan sedan välja och klicka sig vidare ner i hierarkin från någon av dessa sex nivåer. Om användaren klickar vidare på Geografisk plats skulle nästa nivå kunna presenteras så här:

Kyrkor i relation till:

- Geografisk plats (539)
- England (178)
- Italien (245)
- Frankrike (341)

Som redan påpekats är detta endast ett exempel på hur informationen skulle kunna struktureras för att underlätta för användarna att avgränsa/browsa på ämnen vid sökning i en webbkatalog.

För de enskilda posterna däremot kan sökresultaten bli mer överskådliga då man radikalt begränsar antalet allmänna underindelningar. Hur ämnen – som kan vara mycket komplexa – förhåller sig till varandra kommer inte att framgå med samma tydlighet som tidigare. Jämför följande:

Amerikansk litteratur - afro-amerikanska författare
Amerikansk litteratur - afrikanska influenser
Afro-amerikaner - intellektuellt liv

Amerikansk litteratur
Afro-amerikanska författare
Afro-amerikaner
Afrikanska influenser
Intellektuellt liv

Här bör det dock påpekas att verkens titlar i kombination med ämnesorden kan ge en fylligare vägledning och hjälpa användarna att hitta rätt.

Den stora nackdelen som brukar anföras mot ett förenklat ämnesordssystem är att det inte går att browsa på ämnessträngar i ett index. Inte heller finns det ämnessträngar som kan användas för vidare sökning som leder till än mer begränsande områden. Exempel på ämnesordssträngar:

Sverige – diplomatiska förbindelser – historia – 1800-talet
Sverige – diplomatiska förbindelser – historia – Albanien – 1800-talet
Sverige – diplomatiska förbindelser – historia – Albanien – 1880-talet
Sverige – diplomatiska förbindelser – historia – Albanien – 1880-talet – konferenser
Sverige – diplomatiska förbindelser – historia – Albanien – 1890-talet
Sverige – diplomatiska förbindelser – historia – Albanien – sekelskiftet 1900

Lagringsplats

\\srvvm008\Users\andcat\Mina dokument\Svenska ämnesord\Svenska ämnesord. Förstudie 2010\Avslutsrapport+projekt.Version+2.doc

Det ska dock påpekas att den typ av indexsökning som beskrivs i ovanstående exempel knappt används av vanliga användare. Listorna blir dessutom ofta långa och oöverblickbara. Ämnen som hör ihop hamnar många gånger på olika ställen i indexet. Om man är intresserad av Kyrkoarkitektur i Italien så hamnar Kyrkohistoria – historia – Italien långt ifrån Kyrkohistoria – Italien. Som vi tidigare visat är det också fullt möjligt att skapa strängliknande funktioner i sökögönblicket som hjälper användarna att komma vidare.

För tydlighets skull bör även tilläggas att dagens gränssnitt för sökning knappt utnyttjar den förutbestämda syntaxen för ämnesordens strängkonstruktioner.

Övergången till Dewey och internationellt och nationellt samarbete på det biografiska området

KB står nu inför ett skifte. År 2011 kommer KB att gå över till Dewey Decimal Classification. Målet med övergången är – ordagrant enligt beslutet – internationalisering, rationalisering av arbetet med klassifikation och kvalitetshöjning.

Argumentet för övergången har alltså varit ökad kvalitet och effektivitet samt ökad internationalisering. I inledningen, till seminariet ”Övergång till Dewey” som hölls den 5 februari 2009, säger Gunnar Sahlin bland annat: ”I den ekonomiska situation som alla länder befinner sig i måste biblioteken hushålla med de samlade resurserna. Därför är det viktigt att vi för stora delar av vårt utländska förvärv kan använda oss av klassifikationskoder, som redan har konstruerats av ett annat bibliotek någon annanstans i världen.”

Vikten av internationalisering och de uppenbara ekonomiska fördelar den för med sig är väl framhållen. Samma argumentering som gäller för Dewey skulle även för indexeringsens vidkommande kunna gälla för det utländska förvärvet på engelska språket.

Nuvarande Svenska ämnesord är ett ämnesordssystem som bygger på LCSH och är uppbyggt efter internationella principer. De svenska termerna är i stor utsträckning, men inte helt och fullt, mappade mot LCSH:s termer. Precis som det ska bli möjligt att använda Deweykoder i importerade poster, är det redan nu möjligt att använda LCSH:s termer. Termerna i posterna behöver bara ersättas med motsvarande svenska termer.

Religious life - Buddhism
Buddhism - doctrines

Religiöst liv - Buddhism
Buddhism - lärosatser

En av tankarna bakom nuvarande ämnesordssystem – för övrigt samma tanke, som bland andra, ligger bakom övergången till Dewey – är att ett intellektuellt arbete bara ska göras en gång. En bibliografisk post med Dewey-klassning och LCSH:s termer ska i princip kunna övertas av andra bibliotek i befintligt skick och för svenska förhållanden är det alltså bara att byta ut de engelska termerna mot svenska (när sådana finns). Här måste framhållas att mappningen i Svenska ämnesord mot LCSH inte alltid är kongruent. Ibland mappas en svensk term mot två engelska termer och ibland när den svenska termen saknas i LCSH så har den svenska termen mappats mot en engelsk term som befinner sig en nivå högre upp i den hierarkiska strukturen.

Om vi lämnar nuvarande ämnesordssystem och övergår till ett förenklat ämnesordssystem kommer vi inte längre att ta del av det samarbete runt ämnesord som förekommer mellan LCSH och de länder som har ämnesordssystem som bygger på LCSH. I alla fall inte i samma utsträckning som tidigare. Vi kommer dock även i fortsättningen att ha hjälp av LCSH i vårt arbete med att verifiera och kontrollera nya ämnesord. Även den mappningen som gjorts mellan huvudord och underindelningar – som finns i den reducerande listan – mot LCSH kommer vi även fortsättningsvis att ha nytta av.

Lagringsplats

\\srvvm008\Users\andcat\Mina dokument\Svenska ämnesord\Svenska ämnesord. Förstudie
2010\Avslutsrapport+projekt.Version+2.doc

I detta sammanhang är det av vikt att nämna MACS projektet. I detta europeiska projekt – som inbegriper de engelska, tyska, franska och schweiziska nationalbiblioteken – mappas det franska ämnesordssystemet RAMEAU och det tyska SWD mot LCSH. Meningen är att man ska kunna samsöka i dessa fyra länders biblioteksdatabaser på något av de tre språken, engelska, tyska och franska. Såväl Italien som Spanien är på väg in i detta projekt – deras ämnesordssystem bygger liksom det svenska på LCSH. KB har haft kontakter med MACS om att Svenska ämnesord skulle kunna ingå i projektet utifrån mappningen till LCSH. Om vi övergår till ett förenklat ämnesordssystem kan ett sådant samarbete försvåras. Här är det av vikt att framhålla att det tyska ämnesordssystemet SWD inte bygger på LCSH, så det är alltså möjligt att delta utan att tillhöra samma familj som LCSH.

Nationellt är det KB som har byggt upp och skött databasen Svenska ämnesord samt riktlinjerna för indexering. Många är de bibliotek som följer nuvarande riktlinjer. Om KB beslutar att gå över till ett förenklat ämnesordssystem måste riktlinjerna skrivas om och det gamla systemet kommer att överges och försvinna. Här är det av utomordentlig betydelse för det nationella samarbetet att beslutet är väl förankrat inom de övriga högskole- och universitetsbiblioteken.

Sedan maj 2009 pågår Deweyprojektet vid KB. Ett uppställt produktmål för detta projekt är mappning av Svenska ämnesord mot Dewey. I detta projekt har ett begränsat antal ämnesordssträngar auktoriserats och mappats mot Dewey. Det är för tidigt att säga om en viss del av detta arbete måste rivas upp om vi lämnar nuvarande ämnesordssystem. I detta stadium har Deweyprojektet ingen statistik för vilka ämnesord som kombinerats med vilka.

Rationaliseringsvinster

Med en förenkling av Svenska ämnesord följer rationaliseringsvinster. Det blir dock till en början initiala kostnader för:

- revidering och omskrivning av riktlinjer
- genomgripande översyn av ämnesordssystem och databas

I samband med en förändring av ett ämnesordssystem kan det för användarna vara till hjälp att utveckla nya och användarvänliga navigerings- och söksystem. Troligt är att sådana system behövs och kommer att efterfrågas oavsett om ämnesordssystemet förenklas eller inte.

Allmänt kan sägas, att med ett förenklat ämnesordssystem, med enkla regler och riktlinjer, så behövs det mindre utbildning och själva indexeringen går smidigare och blir mer tids- och kostnadseffektiv.

Intervjuer med KB:s personal – som indexerar svenskt och utländskt material – vittnar om att nuvarande riktlinjer överlag anses otympliga och tidsödande att arbeta med på grund av sitt omfång. Inte heller anses de regler som styr vilka ämnesord som får kombineras med varandra alltid vara så klara och lättbegripliga. I nuvarande regelverk finns det flera särskilda områden, vissa mer komplexa än andra, där det är nödvändigt för indexeraren att läsa riktlinjerna för att kunna indexera. Skillnaden blir stor med ett fyrtiotal allmänna underindelningar som får kombineras med alla ämnesord, istället för omkring 1000 underindelningar, som det finns specifika regler för vilka ämnesord de kan kombineras med.

För indexeringen kan dock vinsterna skilja beroende på vilket material som ska indexeras. I alla fall i teorin. Enligt vissa analyser skulle vinsterna för engelskt material bli mindre än för material på svenska och på övriga utländska språk. Universitets- och högskolebibliotek har till allra största del sitt material på engelska. Idag importeras en stor andel poster för detta material. Härmed långtifrån sagt att alla har en Deweykod eller LCSH:s termer, men många har. Som tidigare påpekats kan importerade poster för material som redan har LCSH:s termer i teorin bara bytas ut mot motsvarande svenska termer – hur det görs i praktiken är en annan fråga som berörda bibliotek må väga in.

LIBRIS har påpekat att det tekniskt är fullt möjligt att automatöversätta LCSH:s termer till de svenska. Som tidigare påpekats är mappningen inte alltid kongruent. I praktiken kan resultatet bli av skiftande karaktär, då mappningen inte är exakt.

Med ett förenklat ämnesordssystem är det möjligt att det kan komma att ta längre tid att indexera det engelska materialet än tidigare. Eftersom termerna inte längre kommer att vara kompatibla på samma sätt som tidigare måste indexeraren leta upp de nya svenska termerna som motsvarar de engelska.

Arbetet med underhåll av regelverk och riktlinjer kommer att bli enklare med ett förenklat ämnesordssystem. När riktlinjerna en gång utarbetats behöver de i princip inte uppdateras.

Slutsatser

Det är alltså på två områden som verkliga rationaliseringsvinster kan göras.

- Utbildning
- Indexering

Bilaga 1.

Reducerad lista

attityder till
ekonomiska aspekter
estetiska aspekter
etik och moral
framställning och tillverkning
fysiologiska aspekter
förekomst
genusaspekter
historia
hälsoaspekter
i Bibeln
i filmen
i heraldiken
i konsten
i Koranen
i litteraturen
i läromedel
i massmedia
i operan
i pressen
i reklamen
idéhistoriska aspekter
influenser
internationella aspekter
juridik och lagstiftning
medicinska aspekter
militära aspekter
miljöaspekter
pedagogiska aspekter
politiska aspekter
psykologiska aspekter
på scenen
på tv
religiösa aspekter
skydd
sociala aspekter
sociologiska aspekter
tekniska aspekter
teori, filosofi
testning

Bilaga 2.

Kriterier för val av underindelningar till reducerad lista

1. Underindelningen ska kunna användas under alla allmänna ämnesord.
2. Underindelningar som är svåra att göra om till huvudord eller som kräver att en mängd nya huvudord skapas för att täcka huvudord + underindelning. Ex - attityder till, - förekomst.
3. Underindelningar som inte kan fungera som självständiga huvudord. Ex - i massmedia, på tv, influenser.
4. I de fall där innebörden av huvudord + underindelning otydlig när den uttrycks med två huvudord. Ex Politik, Sociologi - här vet man inte om det rör sig om Politik - sociologiska aspekter eller Sociologi - politiska aspekter.
5. Ämnesord som både är underindelningar och formämnesord beaktas inte. För dessa använd antingen huvudord eller formämnesord. Ex konferenser